Jānis Lindenbergs

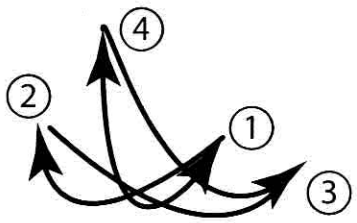
Diriģēšanas mācīšanas metodika

Diriģēšanas pamattehnika-saliktie metri

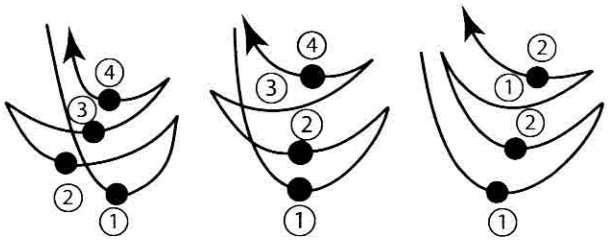
Vairāki teorētiķi iesaka pēc trīsdaļīga taktsmēra apgūšanas nemācīt 2/4 taktsmēru, bet gan 4/4 zīmējumu, kas vieglāk apgūstams, jo 2/4 smagā taktsdaļa virzīta nedaudz *uz āru* un līdz ar to grūtāk sajust piesitiena punktu.

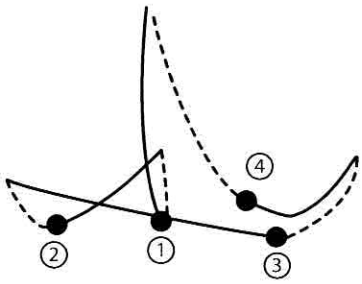
4/4 taktsmērs ir salikts taktsmērs, kas sastāv no diviem vienādiem vienkāršiem metriem un taktsfigūras zīmējums izveidojas, paturot pamatā tās kustības, kas ir vienkāršajās taktsfigūrās, tas ir – *uz leju, uz iekšu, uz āru, uz augšu*. Taktsfigūras 4/4 skaidrību apdraud pirmais mājiens, tā atsitiens un tālākā virzība.

Metodiskā literatūrā par diriģēšanas tehniku daudzkārt pirmā mājiena atsitiens zīmēts ar noapaļotu loku *uz āru*.

Pie skanīgas dinamikas *Maestoso* vai *Allegro* tempā, svinīgā vai gavilējošā raksturā tas bieži pārvēršas taktēšanā divreiz pa divi.
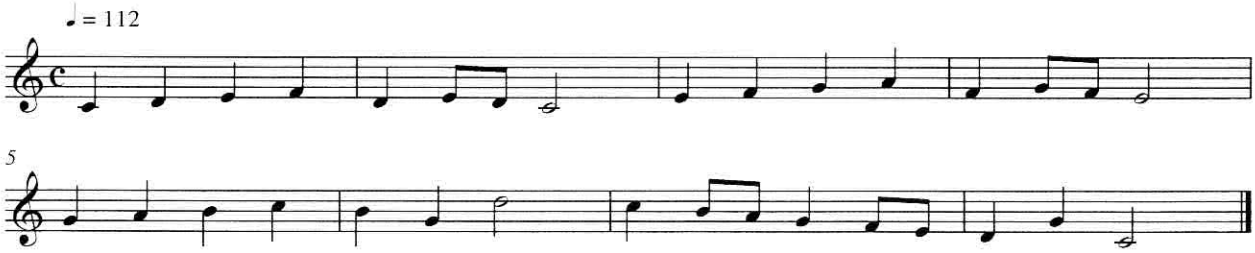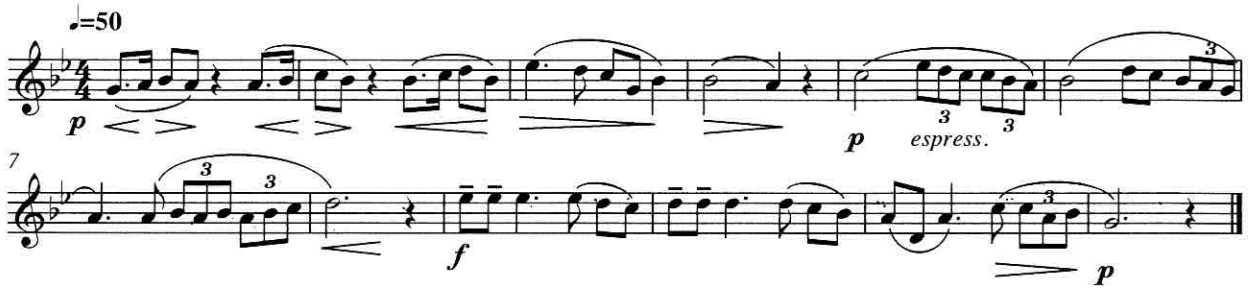

Lai no tā izvairītos, pirmā mājiena atsitienu vajadzētu veidot taisni pa to pašu ceļu atpakaļ, kur bija vēziens. Tādā gadījumā arī iesācējs diriģents nekad nejauks smago taktsdaļu ar relatīvi smago.

4/4 trenēšanai:

a)

b)

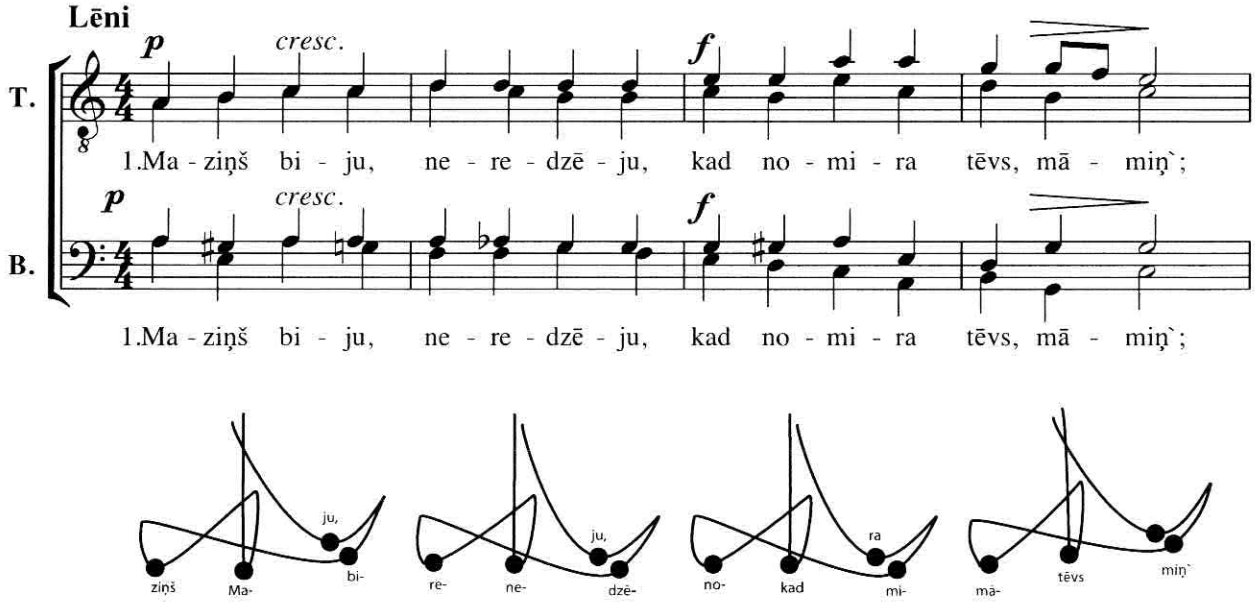
Četrdaļīgā taktsmērā liela uzmanība jāpievērš arī pārējām taktsdaļām, kur tradicionālākās kļūdas ir:

1) pirksti neseko kustības virzienam,
2) pirmais kustībā virzās elkonis,
3) otrais vai trešais mājiens neiet pietiekami *uz iekšu* vai *uz āru*, bet pēc atsitiena tiek virzīts par daudz *uz augšu*,
4) pie otrā mājiena *uz iekšu* roka tiek pievilkta pie korpusa,
5) otrā, trešā vai ceturtā mājiena punkts zem pirmā mājiena,

Šīs kļūdas konsekventi jānovērš pašā sākumā un nedrīkst tikt pieļautas arī vēlākā apmācību periodā.

Maziņš biju, neredzēju

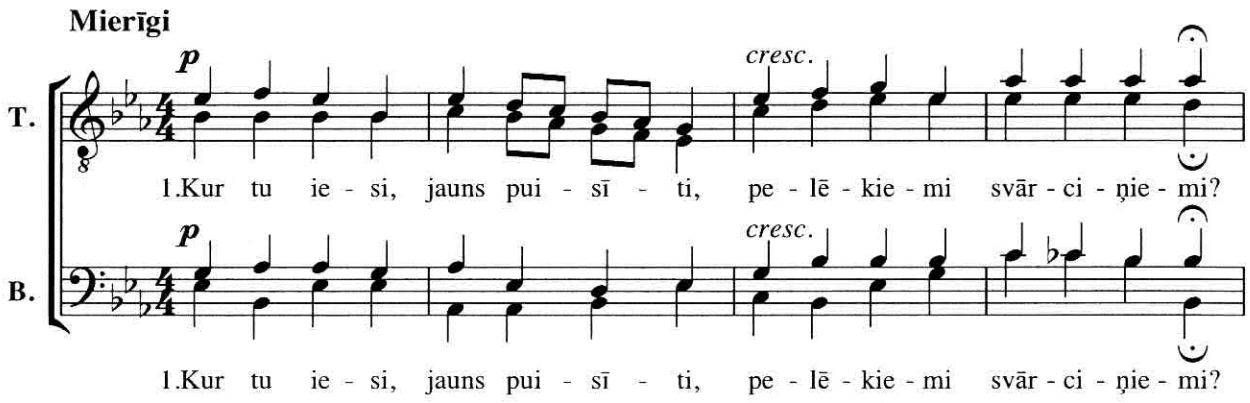
Dāvis Cimze, Jānis Sērmūkslis

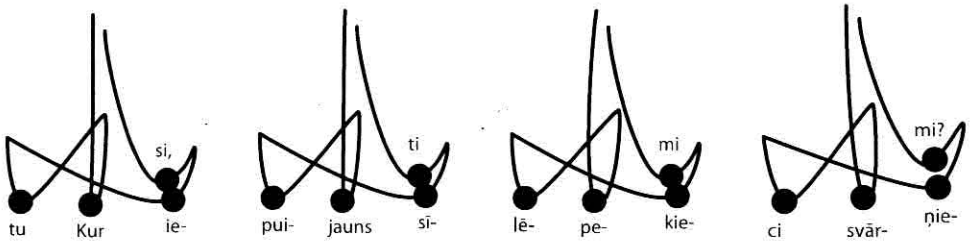

Arī 4/4 taktsmēram atkarībā no mūzikas rakstura taktsfigūra maina formas – pie *legato* horizontāli žesti, ātrākā tempā un pie *non legato* vertikālākas, asākas kustības.

Kur tu iesi, jauns puisīt

Jānis Cimze
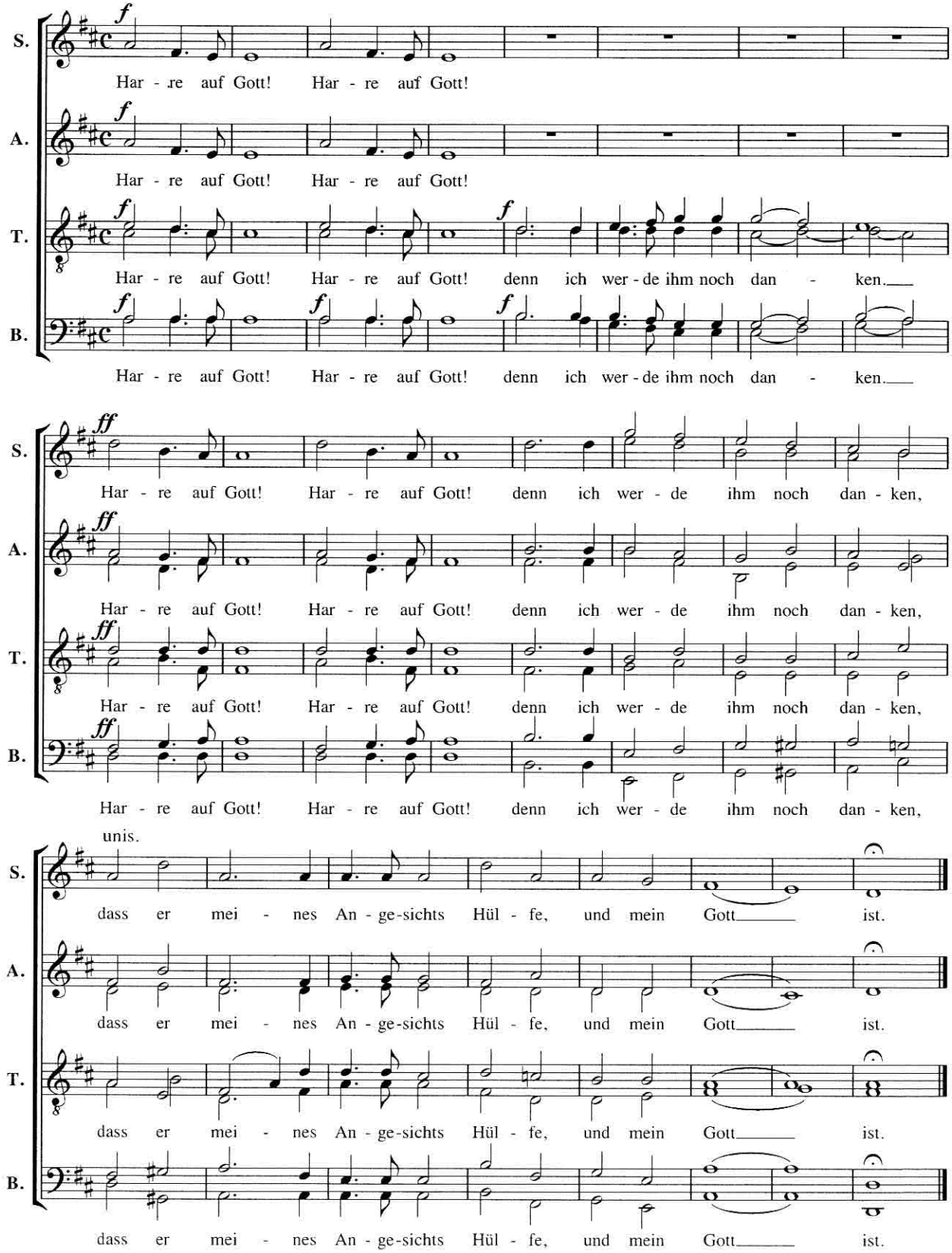

Dažkārt 4/4 ieteicams epizodiski taktēt *uz divi:*

Richte mich, Gott
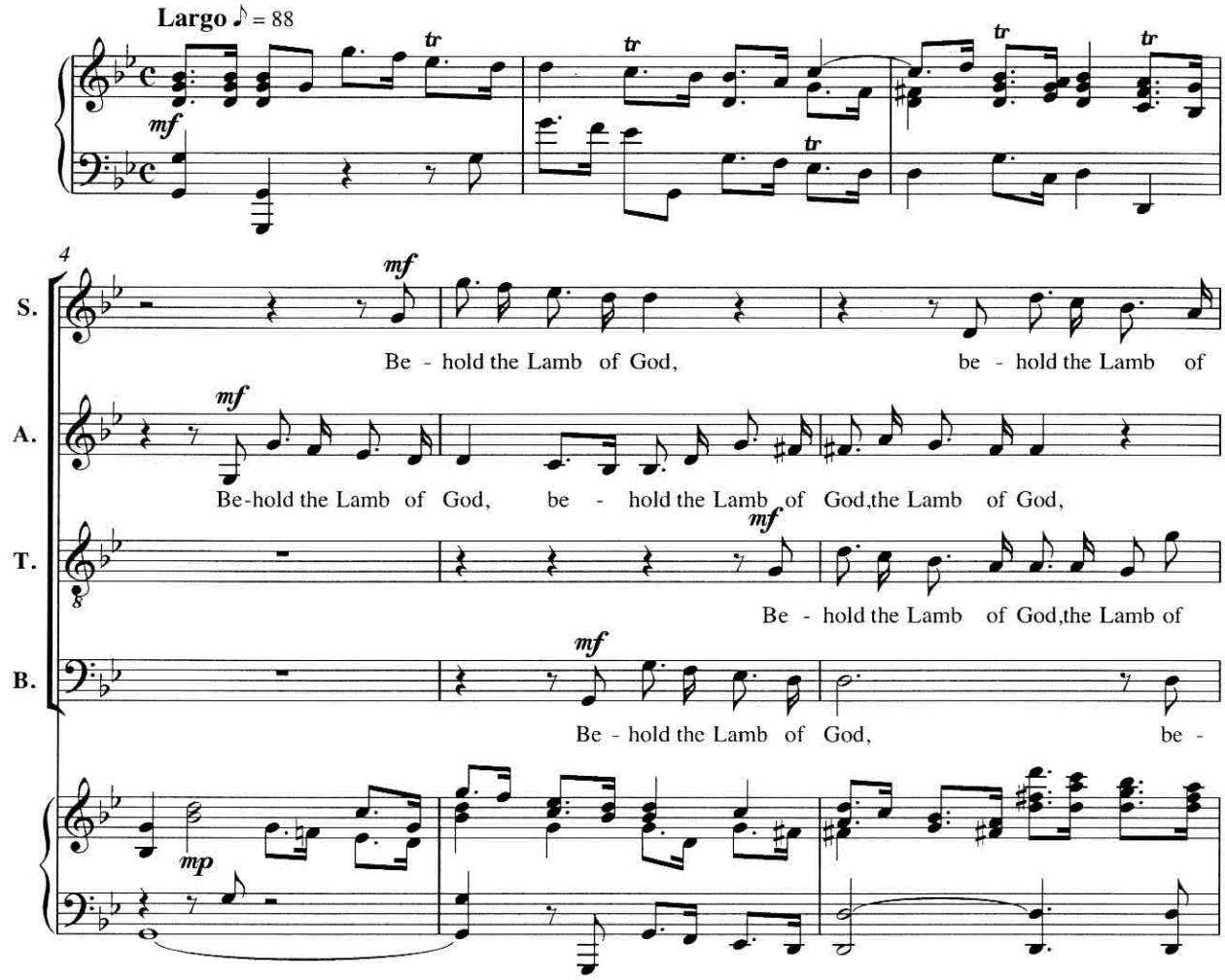
F. Mendelssohn
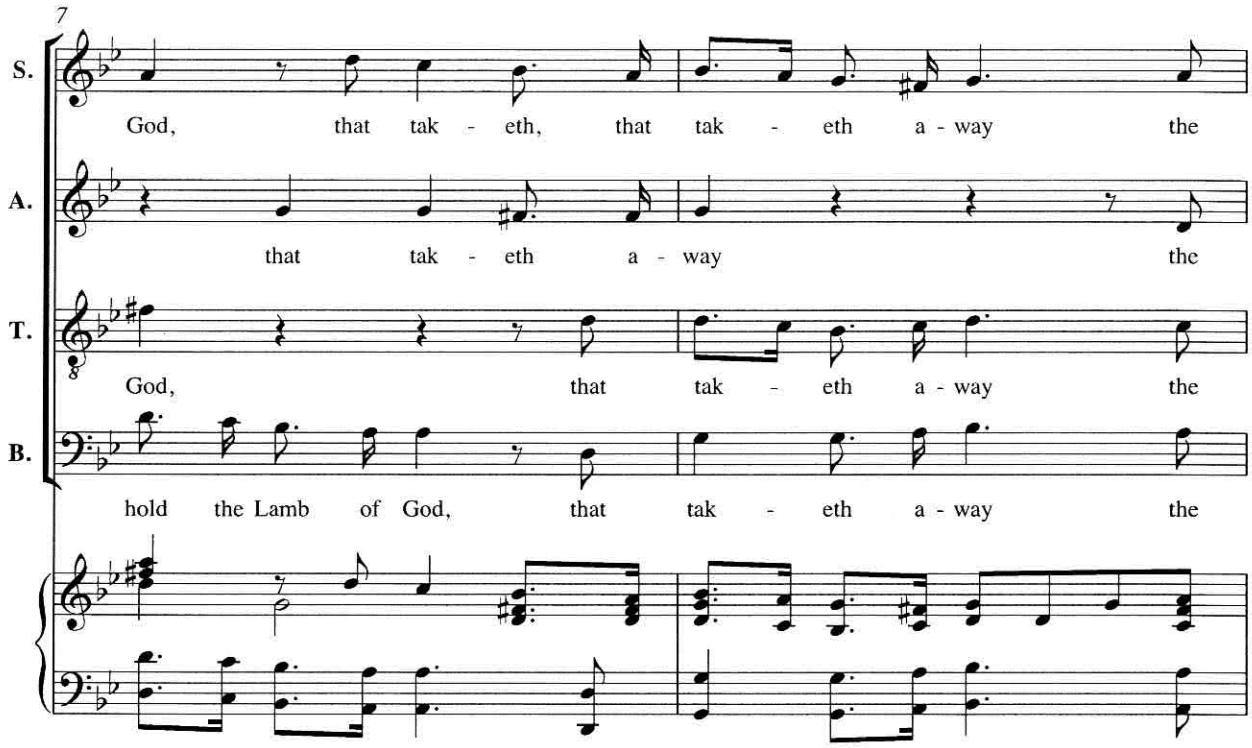

Bet ļoti lēnos tempos 4/4 taktē *uz astoņi,* katru pamatmājienu dalot:

Messiah, Nr.23

G. F. Handel

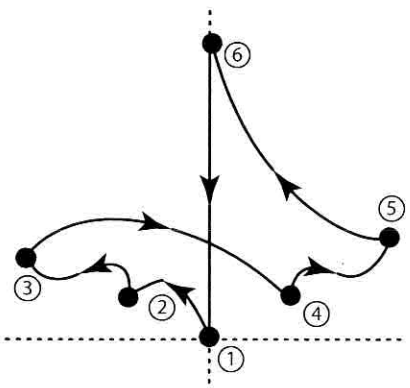

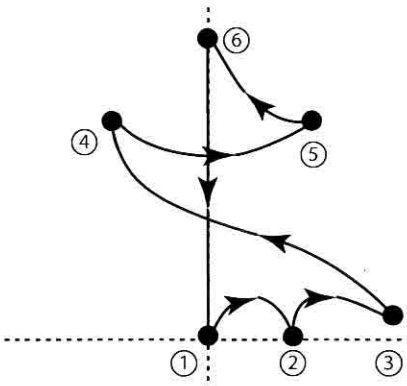
Salikto un jaukto taktsmēru taktsfigūru zīmējumi lēnā un mērenā tempā balstīti uz taktsfigūras 4 vai taktsfigūras 3 zīmējumiem, sadalot kādu vai kādus no pamatmājieniem. Šajos gadījumos vadās no diviem principiem:

1) ja var, tad nedalīt pirmo, smago taktsdaļu (praktiski reti realizējams princips);
2) ja var, tad nedalīt pēdējo, sekojošās smagās taktsdaļas sagatavojošo mājienu.

6/4 (6/8) ir salikts divdaļīgs taktsmērs, kas diriģēšanā tiek apgūts otrā apmācību gadā pēc 3, 2, 4 apgūšanas. Te pirmā taktsdaļa ir smagā, ceturtā – relatīvi smagā, kas arī nosaka taktsfigūras zīmējuma balsta punktus. Pamatā izmantots taktsfigūras 4/4 zīmējums, sadalot kādus no pamatmājieniem. Dīvainus un sarežģītus taktsfigūras zīmējumus piedāvā vācu un itāļu skola:

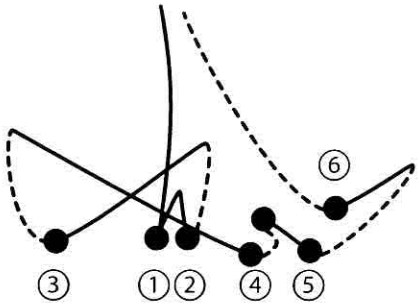

Vācu skola

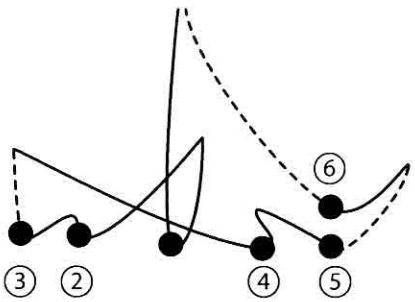

Itāļu skola

Latvijas diriģēšanas skolas tradīcijas šādus variantus neatzīst. Te iespējami vairāki varianti:
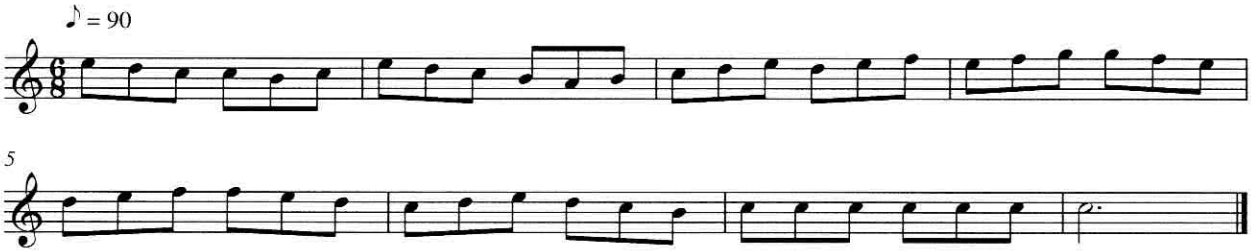

Sadalīts 4/4 pirmais un trešais mājiens

Sadalīts 4/4 otrais un trešais mājiens
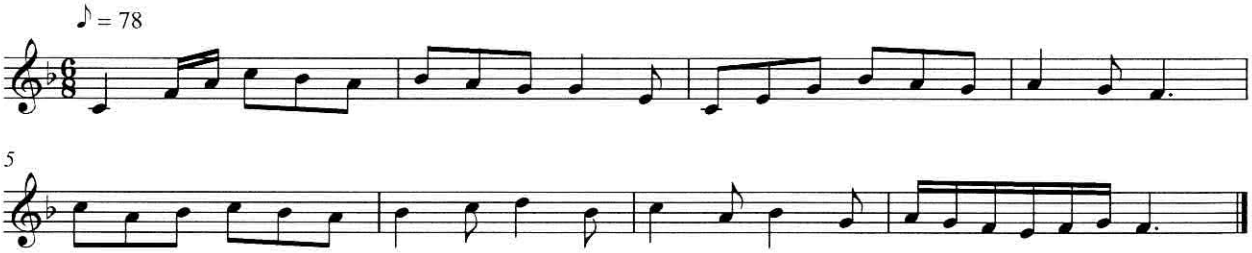
Daži teorētiķi uzskata , ka pietiek, ja apgūst vienu no variantiem un to lieto praksē. Citi uzskata, ka jāievēro princips *pēc iespējas nedalīt pirmo taktsdaļu* un tāpēc jādala četrinieka otrais un trešais mājiens. Kā tad īsti pareizi? Izrādās, ka nepieciešams ļoti detalizēti izpētīt metroritmiskās struktūras iekšējo uzbūvi, bet vokālā mūzikā arī tās saiti ar teksta artikulāciju un atkarībā no tā taktsfigūras zīmējumus pakļaut atbilstošām izmaiņām.

Taktsfigūras apgūšanai piedāvājam vingrinājumus:
a)

Šajā piemērā var dalīt gan pirmo un trešo, gan otro un trešo *četrinieka* mājienu.

b)

Piemērā b 1., 4., 6. un 7. taktī dalāms *četrinieka* pirmais un trešais *mājiens,* bet 2., 3., 5., un 8. taktī *četrinieka* otrais un trešais mājiens.

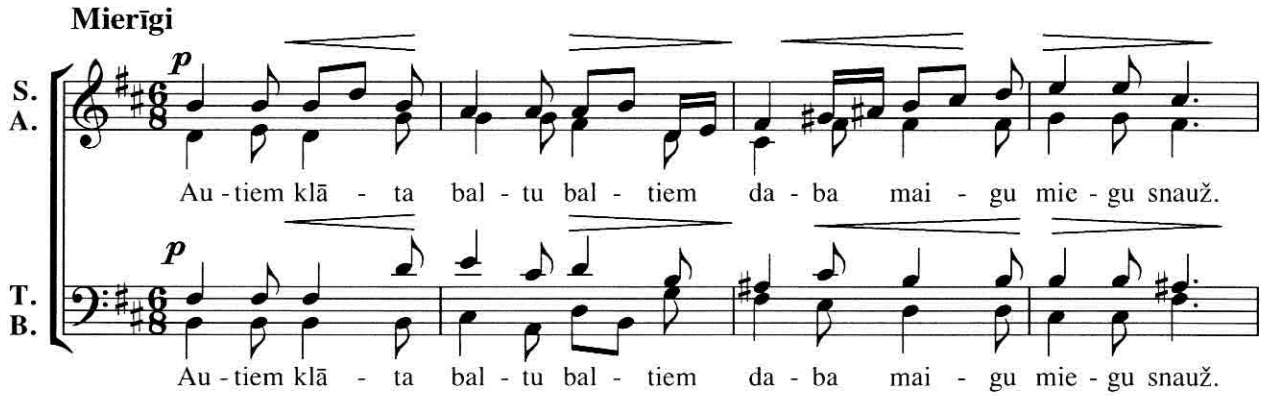
c)

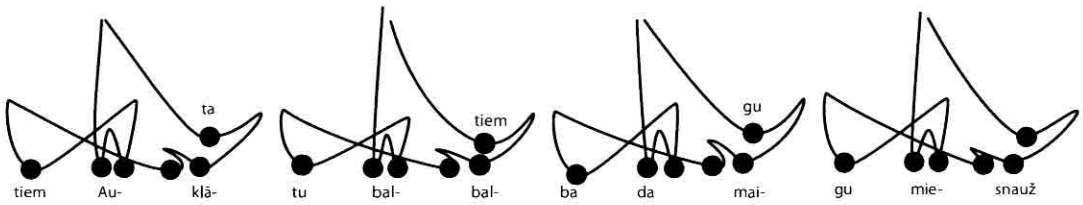

Pirmajā taktī dalīts *četrinieka* pirmais un trešais mājiens, sākot ar otro takti – otrais un trešais mājiens.
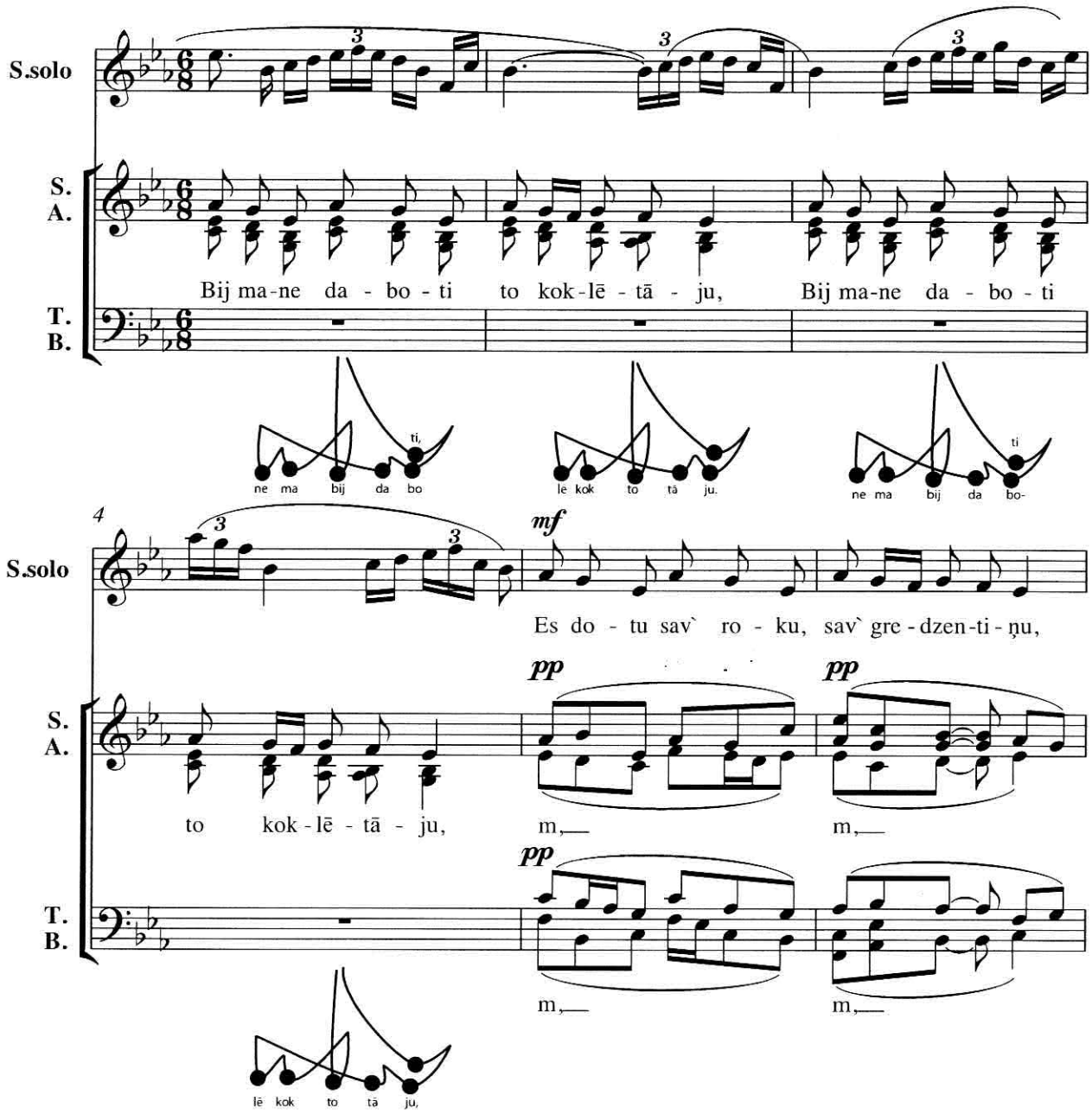
Ziema

Alfrēds Kalniņš

Metroritmiskai struktūrai un dzejas teksta artikulācijai šajā gadījumā taktsfigūras zīmējumā atbilst *četrinieka* pirmā un trešā mājiena dalījums (neloģiski būtu dalīt otro mājienu, jo tas sadalītu arī pirmo zilbi).

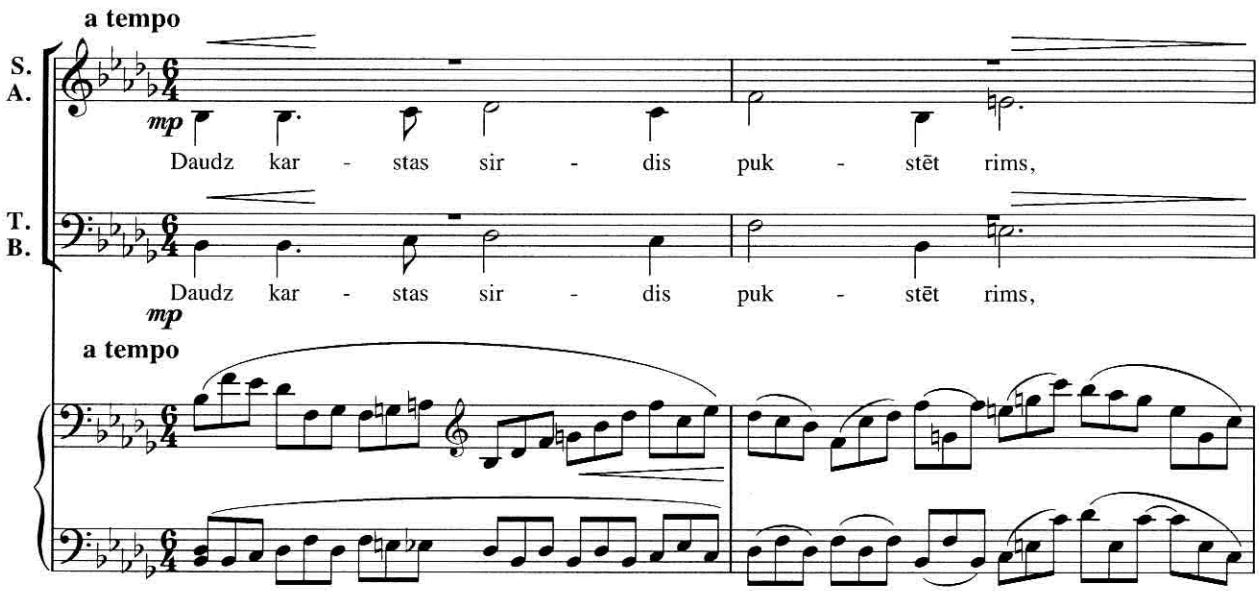

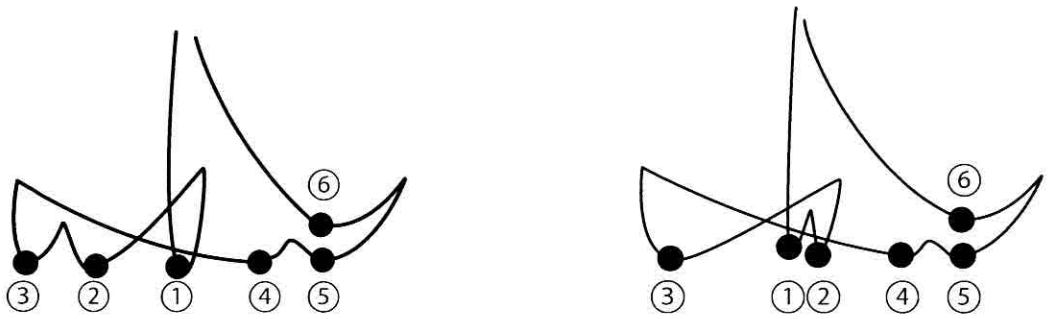
Šajā fragmentā teksts skaidri norāda par *četrinieka* otrā (nevis pirmā) mājiena dalījumu.

Dažkārt nepieciešams pārmaiņus dalīt gan pirmo, gan otro mājienu:

Pastardiena

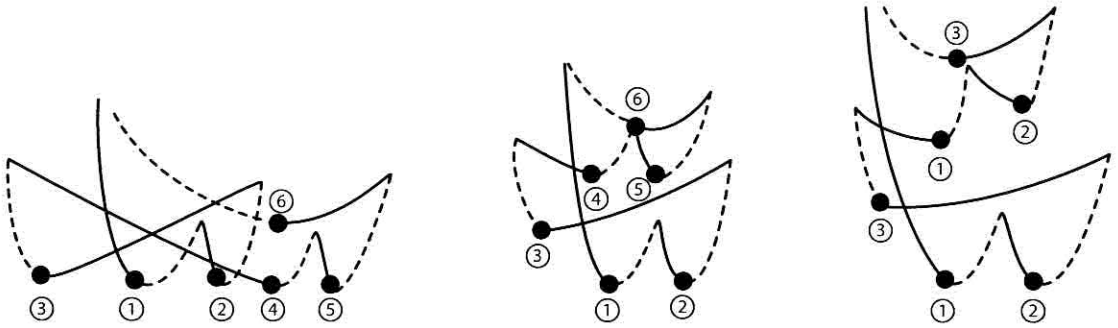
Alfrēds Kalniņš

Līdzīgi, dzejas tekstam pakļauti dalījumu varianti noteikti sastopami arī ārvalstu komponistu darbos ar tekstiem svešvalodās. Detalizēti nepārvaldot attiecīgās valodas fonētiskās un ortoēpijas nianses, droši vien tiek pieļautas daudzas kļūdas. Orķestra mūzikā savukārt šos dalījumus nosaka metroritmiskā struktūra.
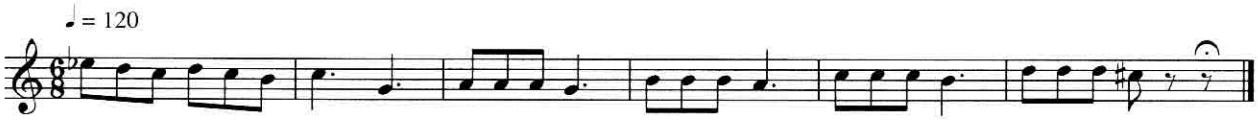
6/8 (6/4) taktēšanas apgūšanā jāvairās no principiālām kļūdām Ja taktsmērs 4/4 apgūts pirmo mājienu virzot uz āru, tad 6/4 (6/8) veidojas neskaidri un spēcīgākā dinamikā viegli pārvēršas par "netīru" *trijnieku.*
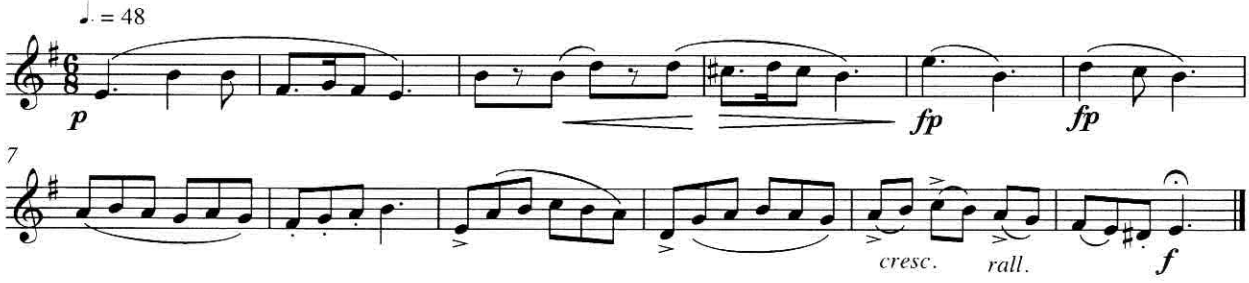

Novecojušās grāmatās atradīsim norādi, ka 6/4 (6/8) drīkst diriģēt divreiz *pa trīs* (Jēkabs Vītoliņš). Tas ir mūsdienās pilnīgi nepieņemami, jo tad salikts divdaļu metrs tiek pārvērsts divos vienkāršos trijdaļu metros.

Ātrā tempā 6/4 (6/8) diriģē *uz divi.* Apgūstot šo taktsfigūru jāizprot atšķirība no 2/4. Tagad katrā mājienā jāizjūt trīs metriskās vienības, turklāt divas no tām it kā virzienā *uz leju* (lai neveidotos uzsvērti rāvieni *uz augšu*):

a)

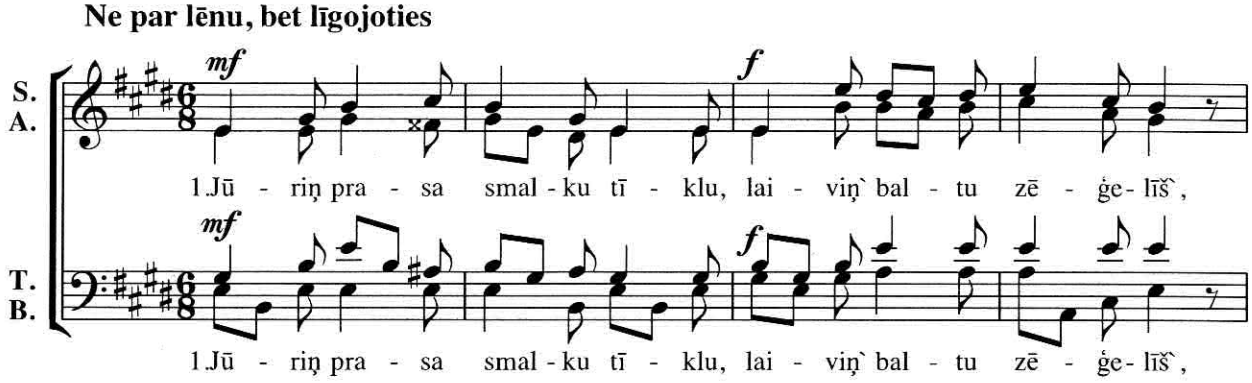

b)

Jūriņ' prasa smalku tīklu

Andrejs Jurjāns

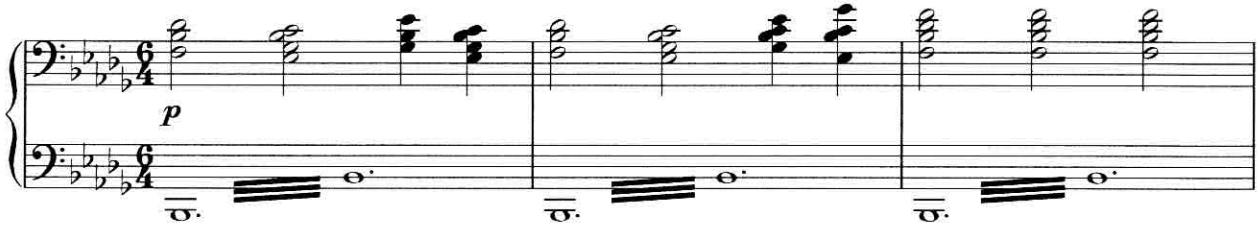

Netradicionālus dalījumus dažkārt nosaka metra iekšējā struktūra.

Pastardiena

Alfrēds Kalniņš

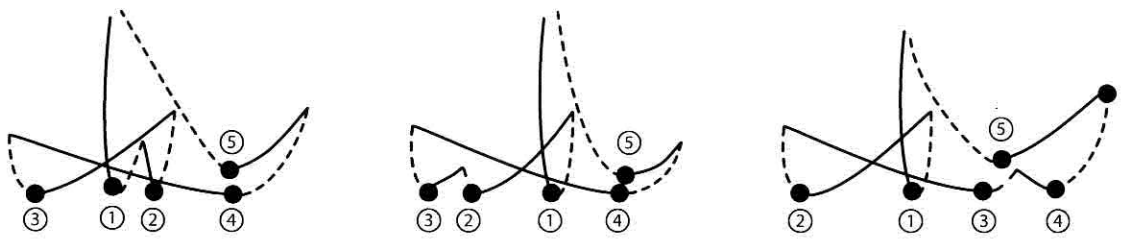
(fragments no ievada)

Metriskā struktūra pieprasa šo epizodi diriģēt pēc taktsfigūras 3/2 zīmējuma.
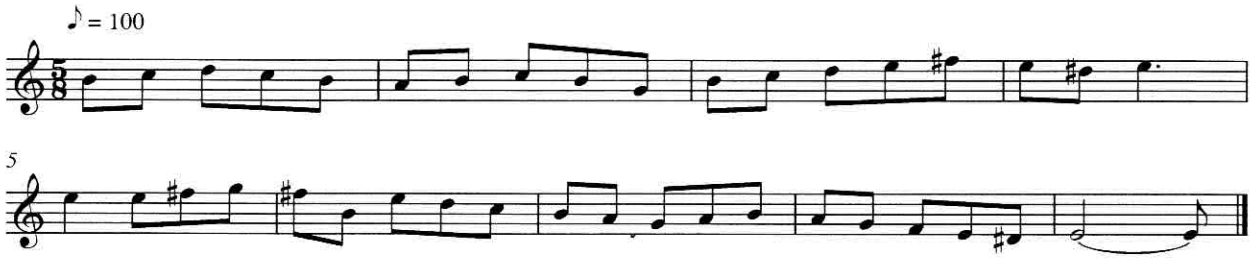
5/4, 5/8 ir jaukts taktsmērs, kur pamatfigūra atkarīga no metra iekšējās uzbūves, bet vokālā mūzikā arī no teksta.

Lēnā un mērenā tempā pamatā 4/4 zīmējums, kurā sadalīts *četrinieka* pirmais, otrais vai trešais mājiens.

Vingrinājumi:

a)

Piemērā a metroritmiskā struktūra ir 2+3, tātad jādala *četrinieka* trešais mājiens.

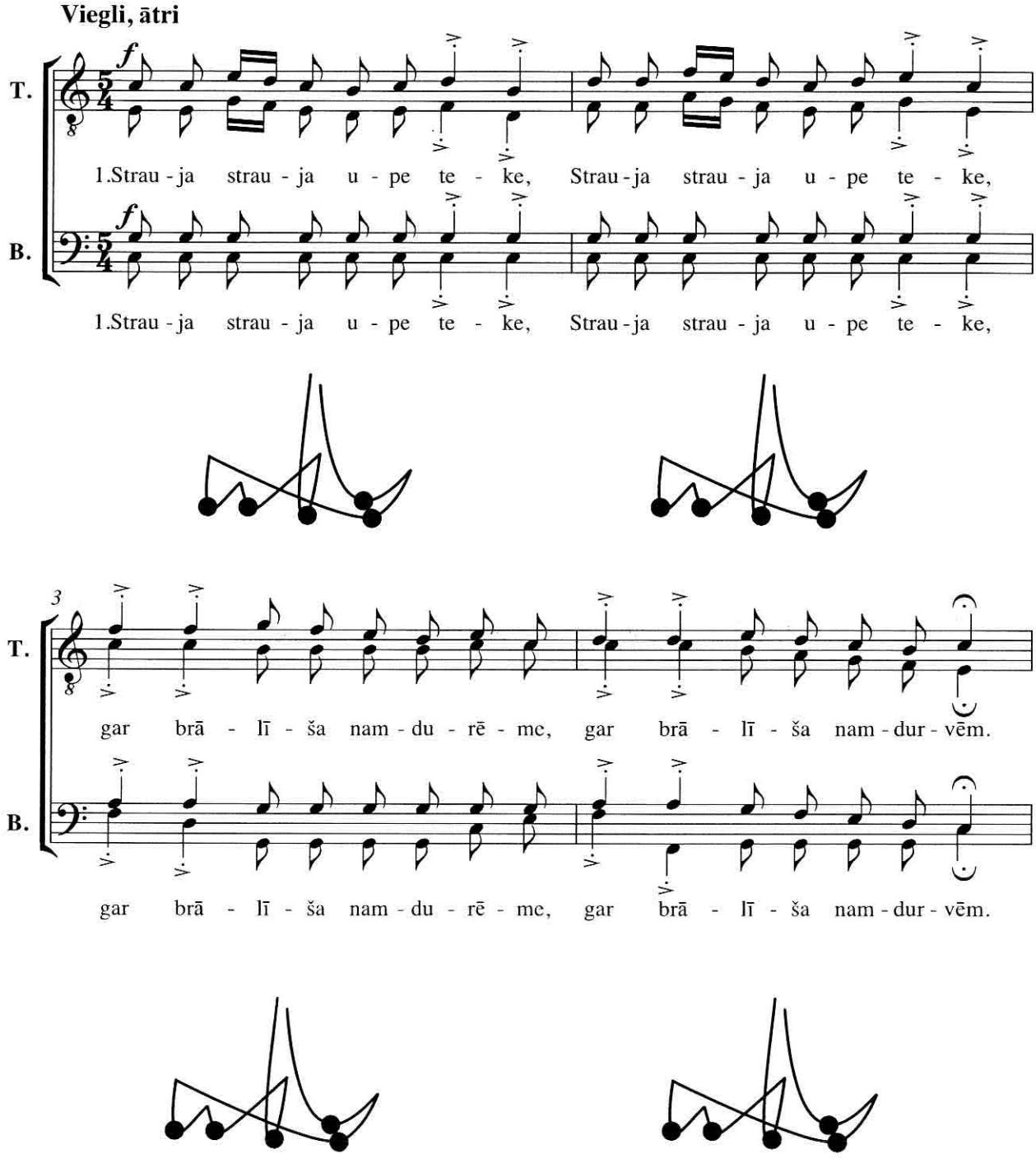
b)

Piemērā b ritmiskā struktūra nosaka dalīt *četrinieka* otro mājienu.

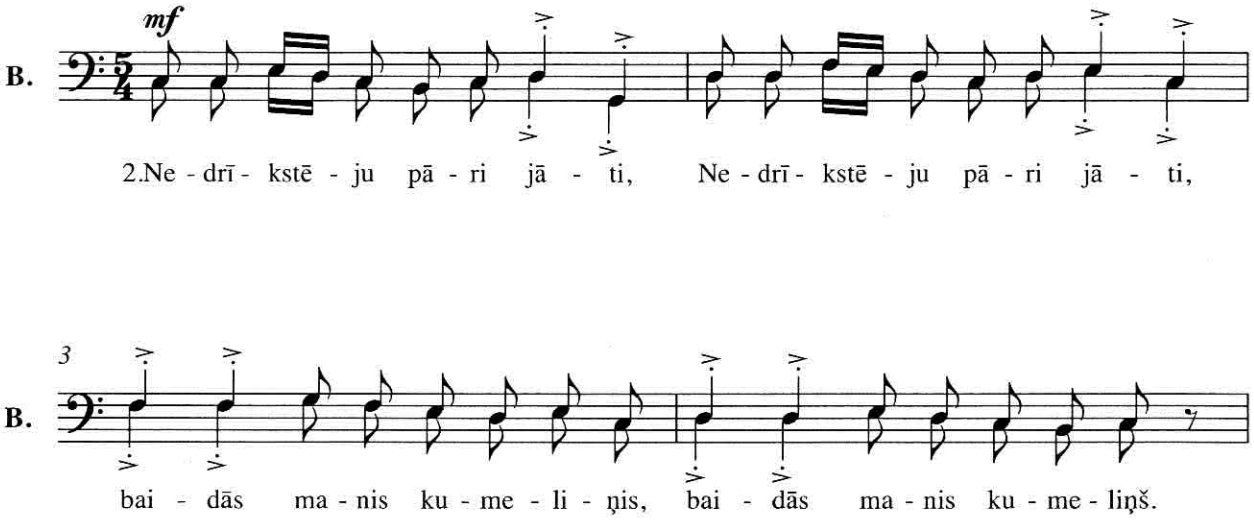
Strauja upe

Ernests Vīgners

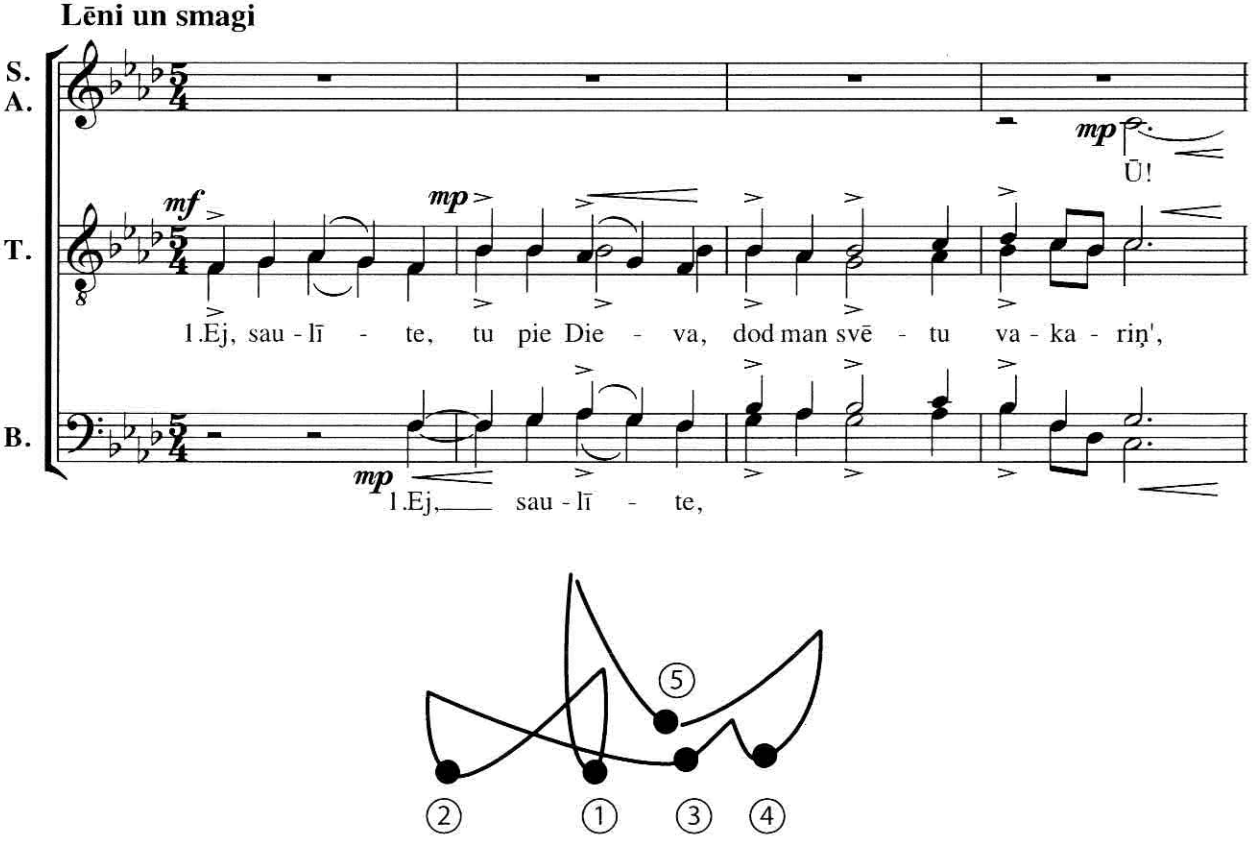
Šeit vajadzētu dalīt *četrinieka* otro mājienu, uz ko norāda trešās takts teksts.

Savukārt otrajā strofā teksta dēļ jādala *četrinieka* pirmais mājiens

Ej, saulīte, tu pie Dieva

Pāvuls Jurjāns
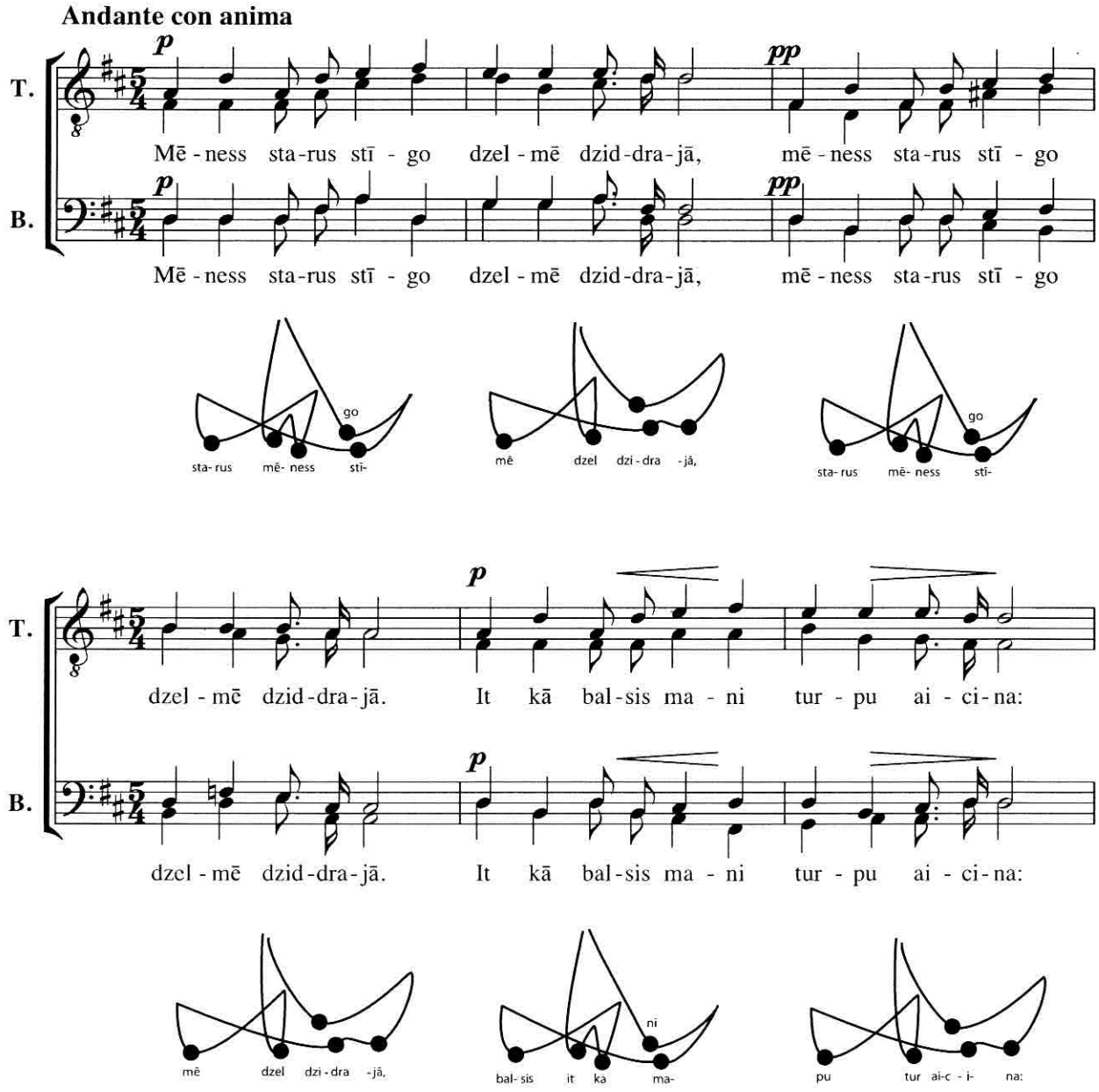

Sadalīts *četrinieka* trešais mājiens.
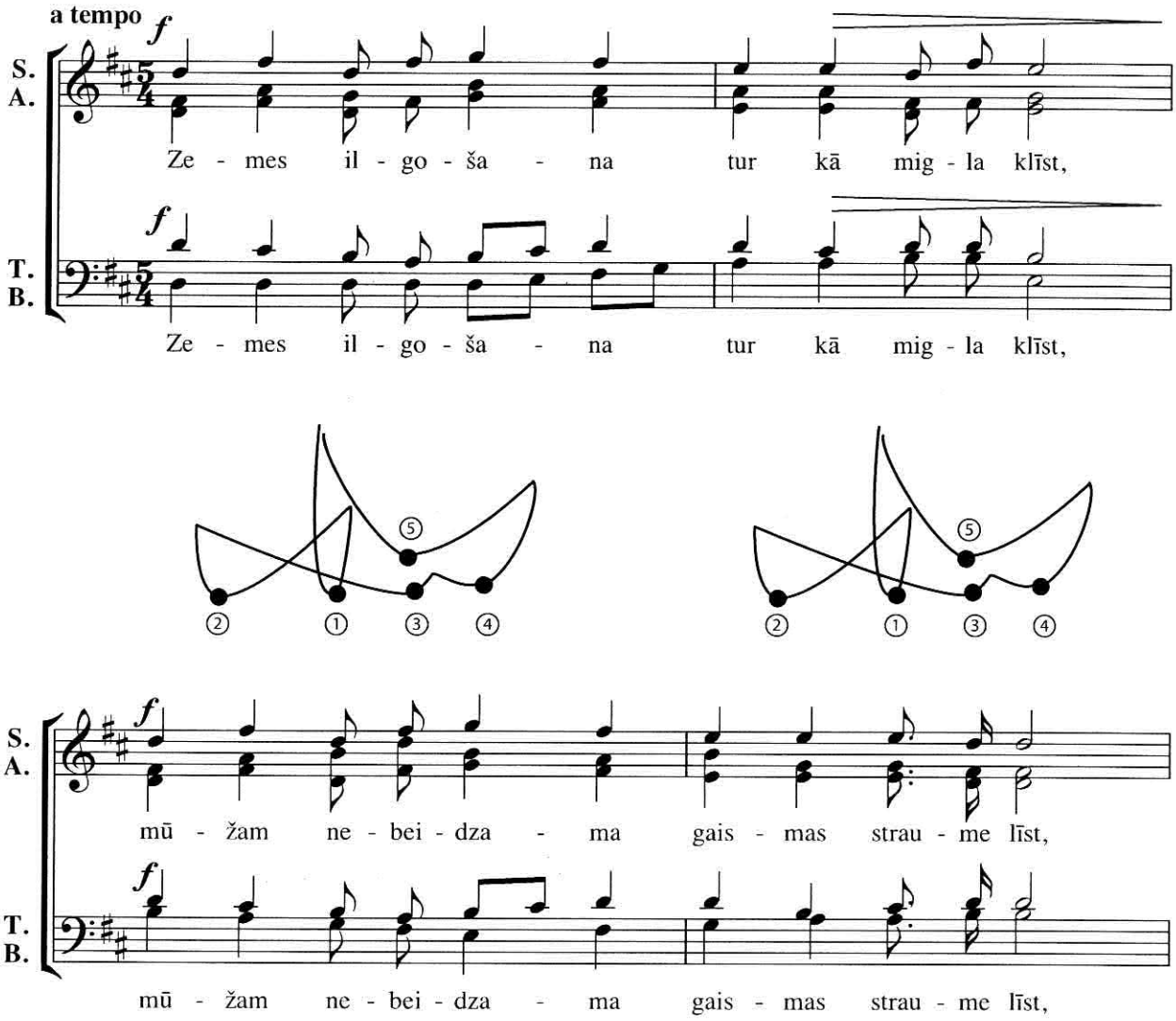
Dažkārt, pakļaujoties tekstam, arī metra pēda regulāri mainās (3+ 2, 2+3).

Mēness starus stīgo

Emīls Dārziņš

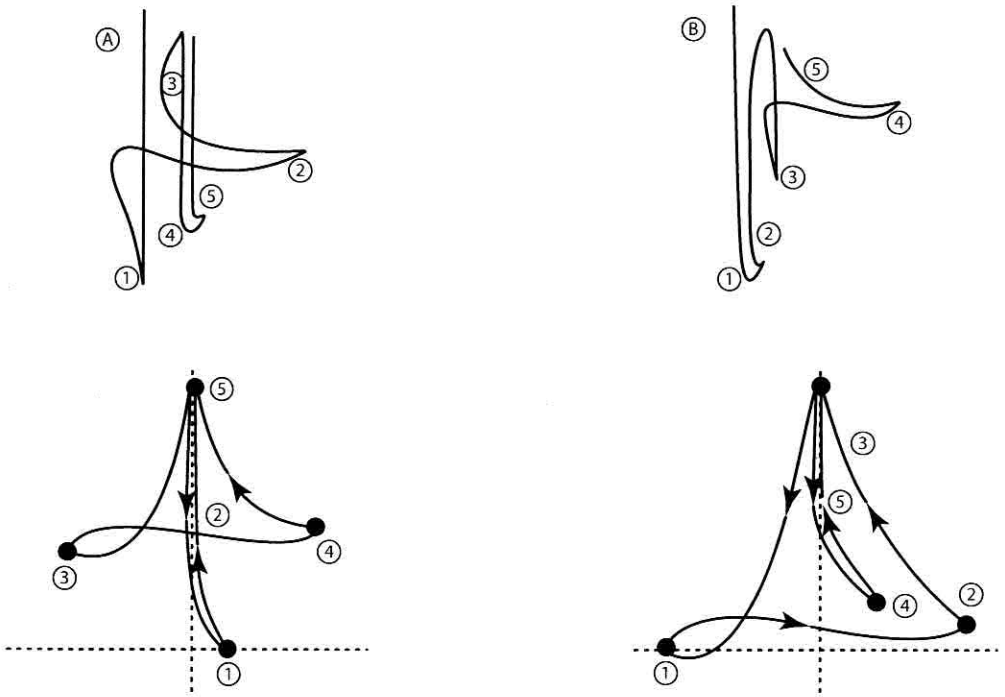

Šeit periodiski mainās 3+2 un 2+3, teksta dēļ pirmajā taktī jādala *četrinieka* pirmais, bet otrajā taktī trešais mājiens. Tā tas turpinās pirmās trīs strofās, un itin bieži diriģenti tik aizrautīgi muzicē, ka nepamana, ka ceturtajā strofā un papildinājumā tā vairs nav:
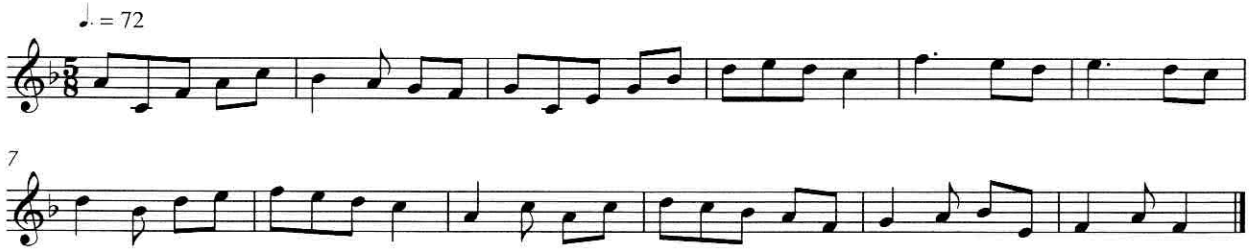

Arī 5/4 (5/8) ar tekstu svešvalodās dalījumi jāpiemēro attiecīgās valodas likumībām.

Daži metodiķi (M. Kaneršteins, K. Redel) pieļauj taktsfigūras 5/4 zīmējumu veidot kā 3/4 un 2/4 vai 2/4 un 3/4 apvienojumu. Tādējādi pats taktsfigūras zīmējums kļūst neskaidrs un būtībā jauktais metrs tiek pārvēsts par diviem vienkāršiem metriem, kas ir pretrunā ar komponista iecerēto metroritmisko struktūru.
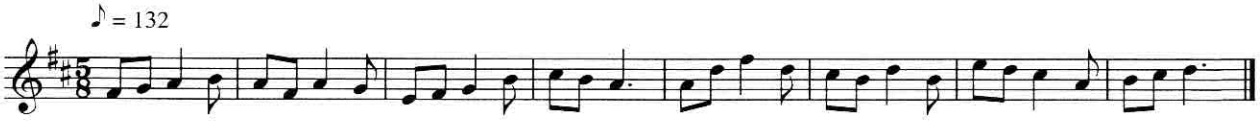

Ātros tempos 5/8 (5/4) diriģē uz 2, bet shematiskā kustība nav vienāda. Ļoti skaidri jācenšas rādīt garākā pamatdaļa. Daži metodiķi (Andrejava) rekomendē garākā mājienā ne tikai uzsvērti akcentēt kustību uz augšu, bet vienlaicīgi virzīt roku arī uz priekšu, mainot vertikālo plakni. Tas mūsdienām, liekas, ir nepieņemams variants.

a)
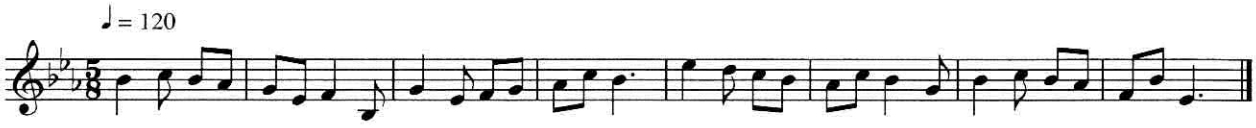

Metriskā struktūra ir 3+2, tātad trīs metriskās vienības jāietver *divnieka* pirmajā mājienā

b)

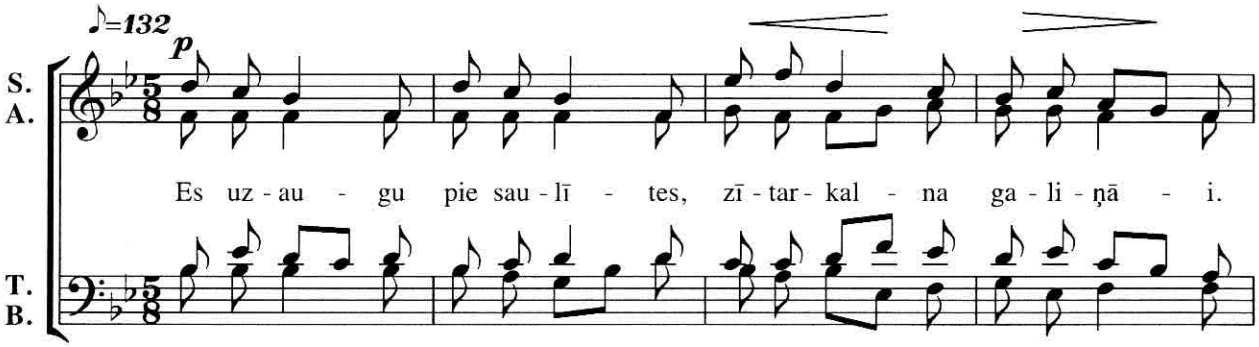
Šeit 2+3 – trīs astotdaļas jāietver *divnieka* otrajā mājienā

c)

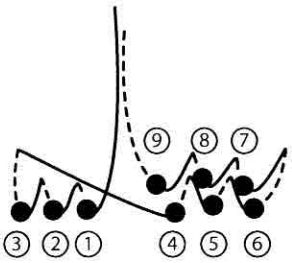
Diriģējot uz *alla breve* te regulāri mainās 3+2 un 2+3.
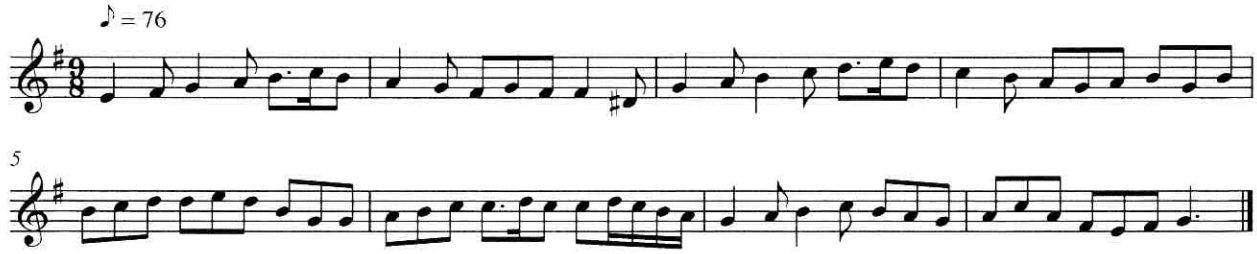
Brīvība
Alfrēds Kalniņš

Šeit skaidri iezīmējas 2+3, tātad *divnieka* otrais mājiens ir garākais.
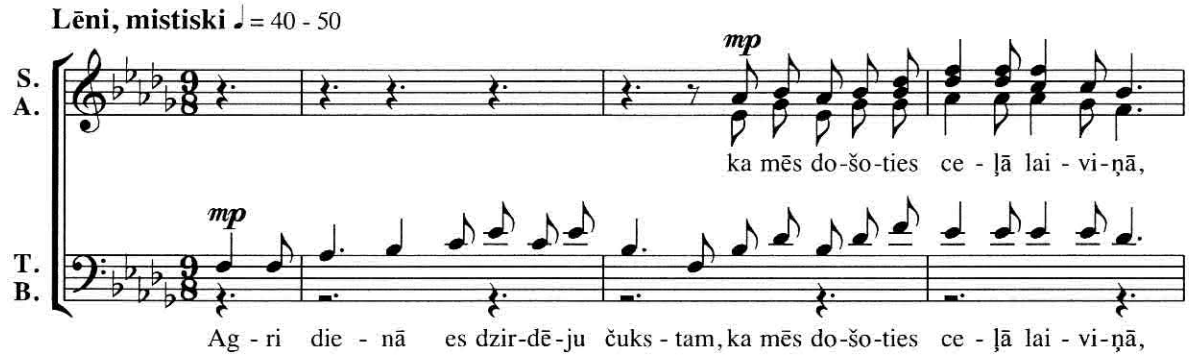
Neparocīgs, grūti apgūstams ir saliktais trīsdaļu metrs 9/8, tāpēc to māca tikai ceturtā apmācību gadā. Lēnā un mērenā tempā pamtfigūrā 3/4 katrs mājiens tiek sadalīts trīs daļās – pamatmājiens un divi atkārtotie. Arī šeit jāievēro, lai uzsvērtāk tiktu rādīti pamatmājieni, bet pēc neliela atsitiena palīgmājieni būtu vieglāki un turpinātu pamatmājienu virzienu.

Agri dienā es dzirdēju čukstam

Alfrēds Feils

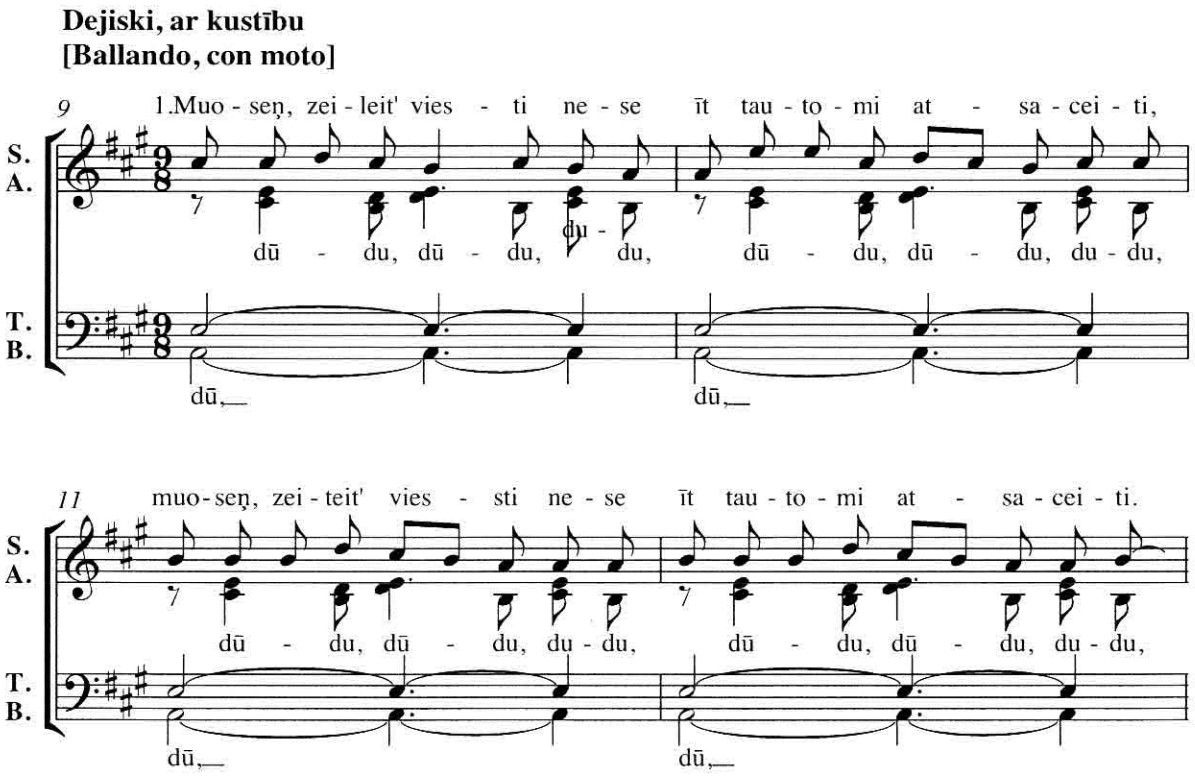

Ātrākā tempā taktē *uz trīs*, kas īpašas grūtības neizraisa, katrā mājienā jāsajūt trīs metriskās vienību pulsācija.

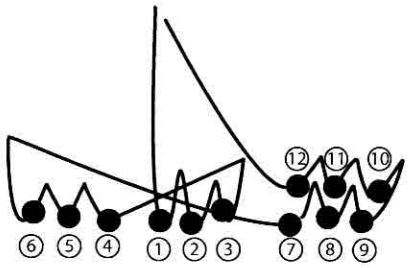
9/8 sastopami arī netradicionāli dalījumi, piem., ar metrisko struktūru 3+2+2+2, 2+2+3+2 vai 2+2+2+3. Tad par pamatu tiek izmantota *četrinieka* taktsfigūra.

Muoseņ, zeileit' viesti nese

Ilona Rupaine

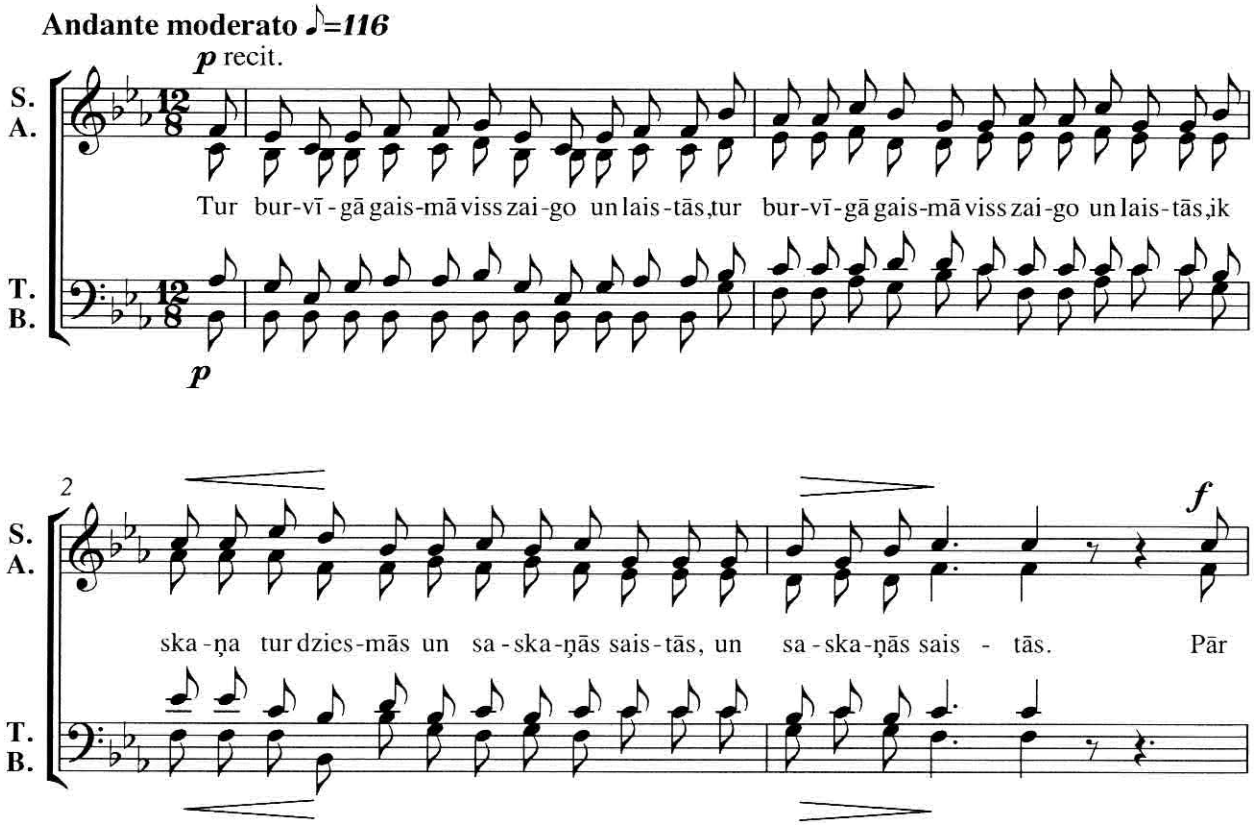

12/8 (12/4) saliktā taktsmēra zīmējumam lēnā un vidējā tempā par pamatu ņem 4/4 shēmu, katru pamattaktsdaļu sadalot trīs daļās. Līdzīgi kā visos dalījumos arī te skaidrāk, dziļāk jāiezīmē pamatmājieni. Te, liekas varētu atļauties pirmā mājiena trešo sadļu virzīt uz āru. Arī šo taktsfigūru mūzikas vidusskolās māca ceturtajā kursā.

Senatne

Emīls Dārziņš

Lai cik neērts un neparocīgs šis taktsmērs būtu diriģēšanai, to nedrīkst reducēt uz *divreiz pa seši* vai *četrreiz pa trīs.*

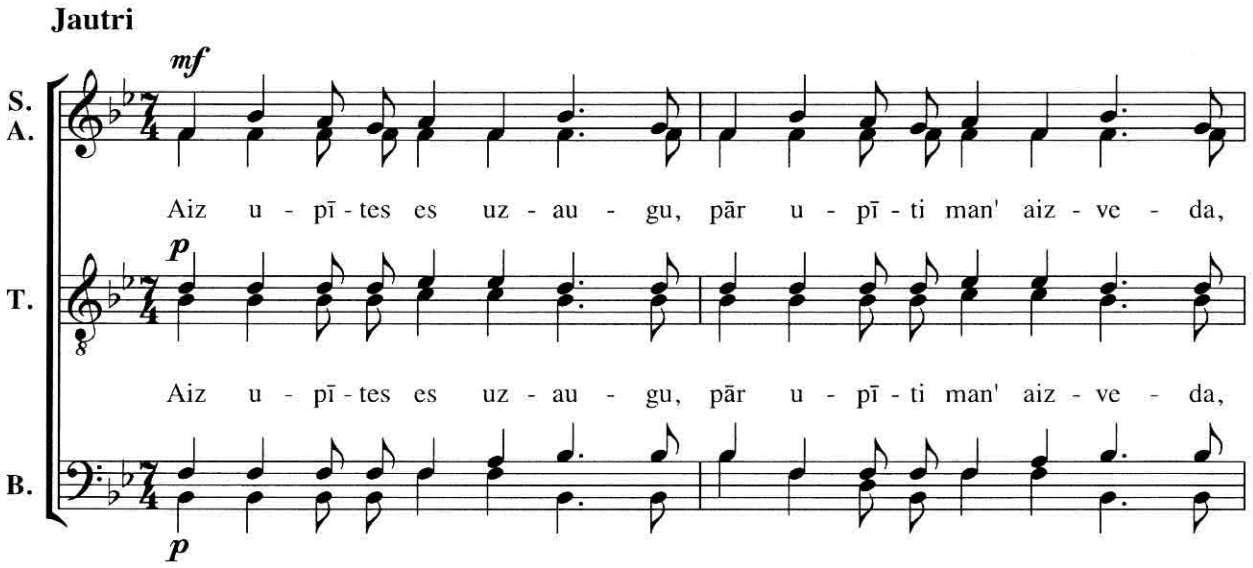
Ātrākos tempos 12/8 diriģē pēc 4/4 shēmas, izjūtot katrā mājienā trīs ritmisko vienību pulsāciju.

7/4 (7/8) taktī ir septiņas shematiskas vienības. Taktēšanas shēma atkarīga no loģiskas metriskās un ritmiskās uzbūves. Taktsmēra grafiskā zīmējuma pamatā parasti izmanto 4/4 vai 3/4 taktsfigūru, atkarībā no metroritmiskās struktūras, sadalot kādus no pamatmājieniem. Šeit iespējami dažādi varianti.

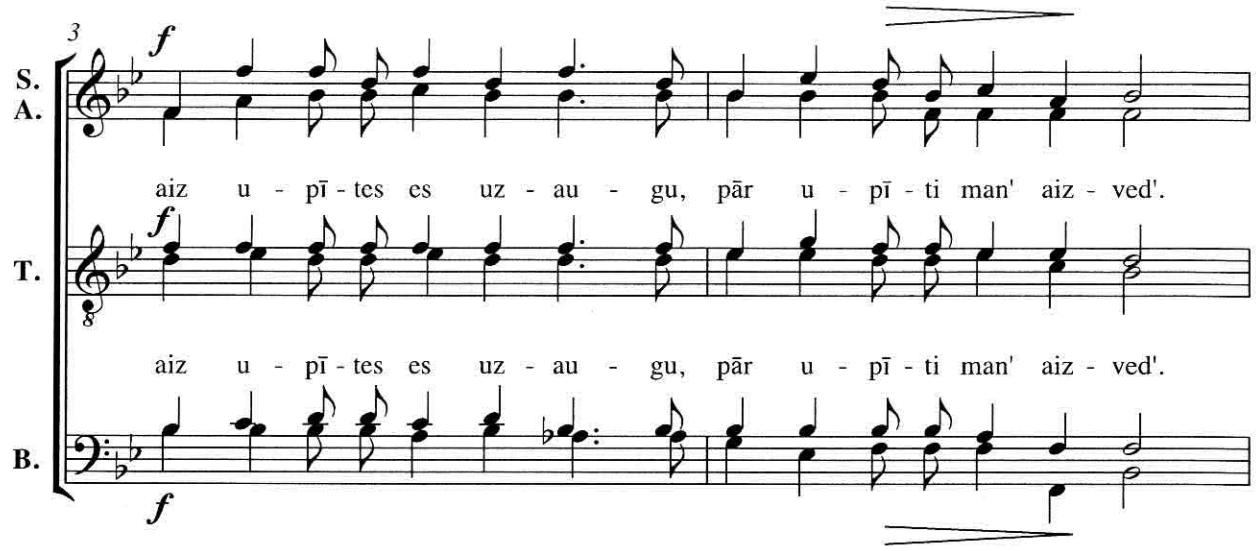
Viens no parastākiem variantiem ir 1+2+2+2, kad dalīts *četrinieka* otrais, trešais un ceturtais mājiens:

Aiz upītes es izaugu
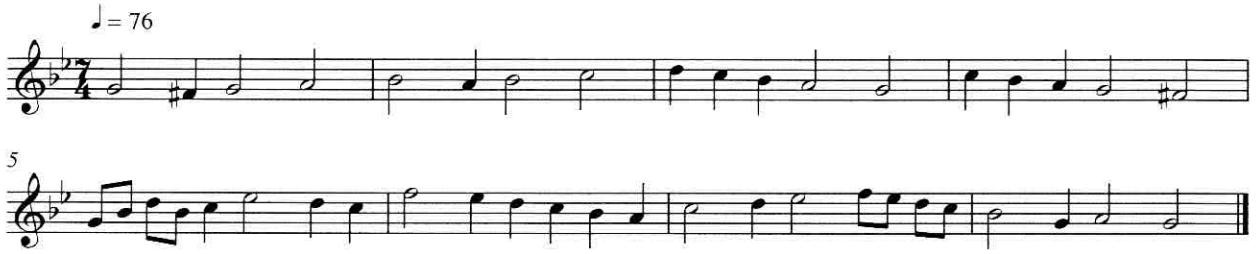
Andrejs Jurjāns

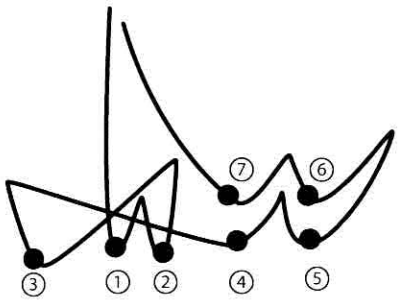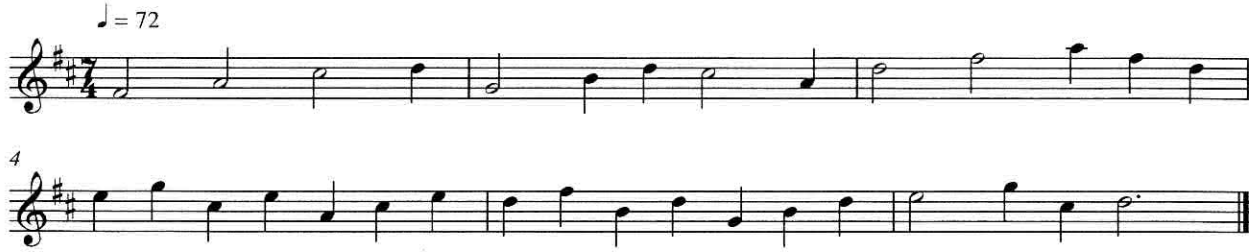

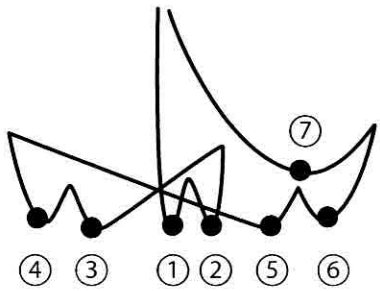

2+1+2+2
Četrinieka pamatfigūrā dalīts pirmais, trešais
un ceturtais mājiens.

b)
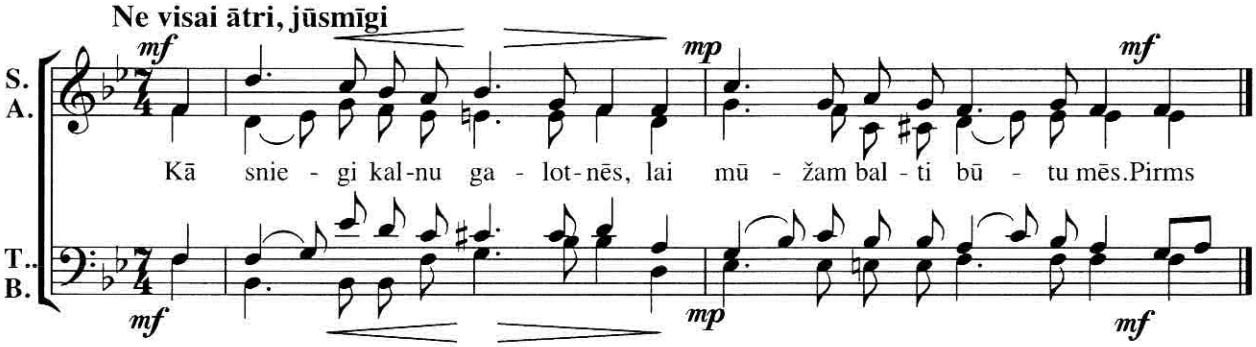

2+2+2+1
Četrinieka taktsfigūrā dalīti
pirmais, otrais un trešais mājiens.

Kad teksts vai metrorimiskā uzbūve pieprasa, 7/4 dalījumam ir iespējami vēl citi, netradicionāli dalījumi:

Kā sniegi kalnu galotnēs
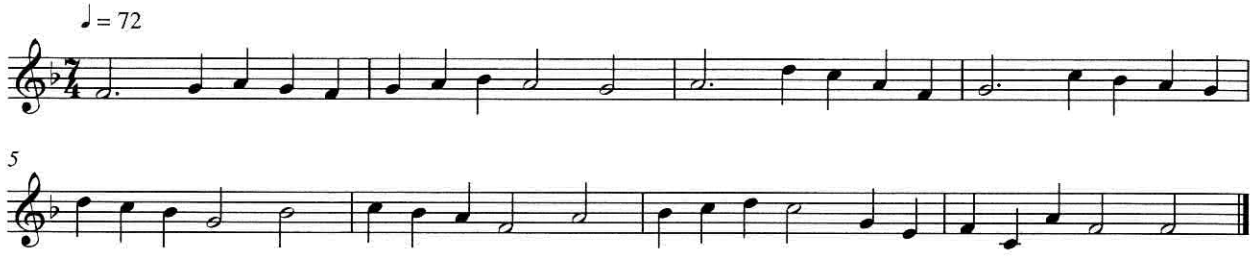
Pēteris Barisons

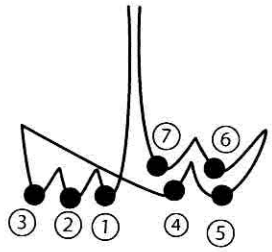
Te ieteicams taktsfigūru veidot pēc formulas 2+1+3+1, par pamatu ņemot 4/4 zīmējumu.

Arī tad, ja pamatā izmantota *trijnieka* taktsfigūra, iespējami dažādi varianti:
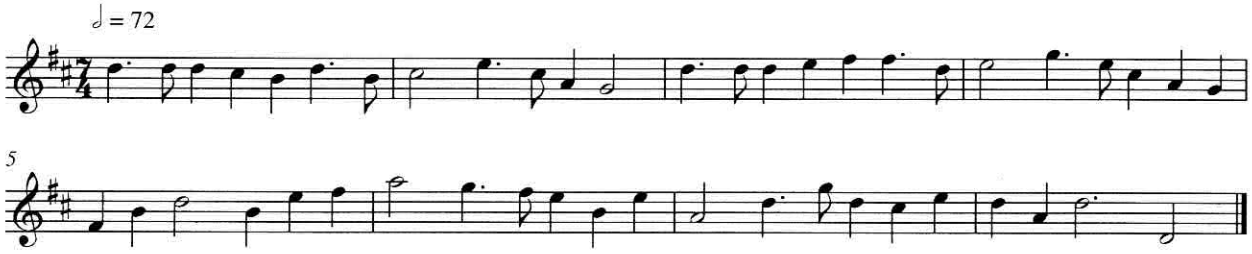
a)

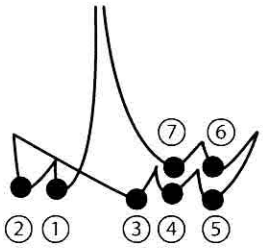
3+2+2
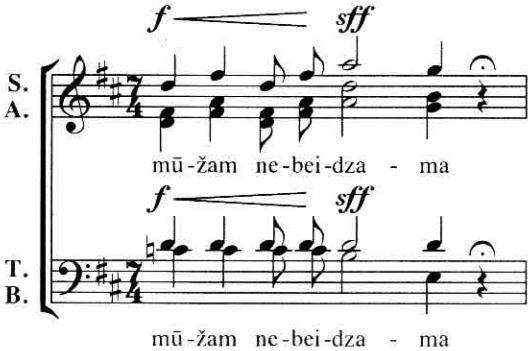

b)

2+3+2
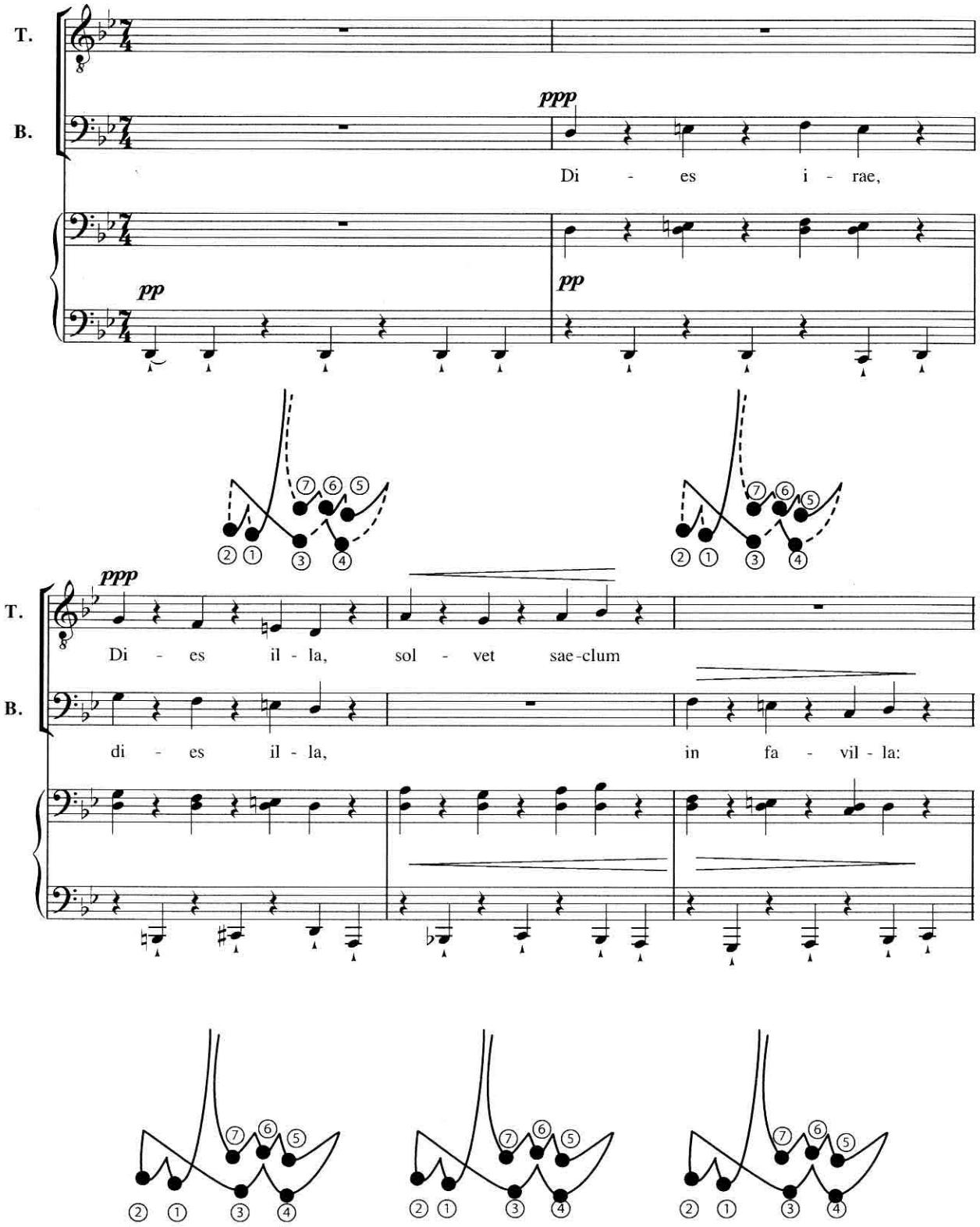

Bieži šo takti E. Dārziņa dziesmā diriģē 2+1+2+2 (pamatā *četrinieks*). Tādējādi vēl vairāk nepareizi akcentēts tiek teksts (uzsvērta vieglā zilbe). Tāpēc te par pamatu jāņem *trijnieks* 2+3+2.
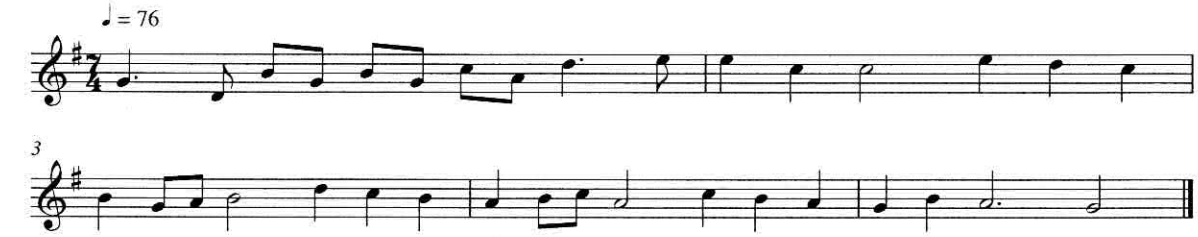
War Requiem (Dies irae)

B. Britten
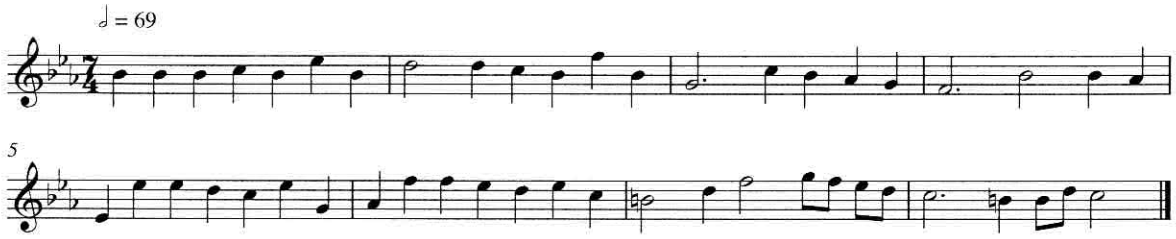

Ātrākos tempos 7/4 (7/8) taktsmērs kā mainīga metra epizode biežāk izmantots 20., 21. gs. modernā mūzikā. Tad to parasti diriģē, par pamatu izmantojot trīsdaļīgo shēmu, atkarībā no metroritmiskās uzbūves kādā no pamatmājieniem iekļaujot trīs metriskās vienības. Te iespējamie varianti:
a - 3+2+2, b - 2+3+2 un citas kombinācijas - 2+2+3,

a)
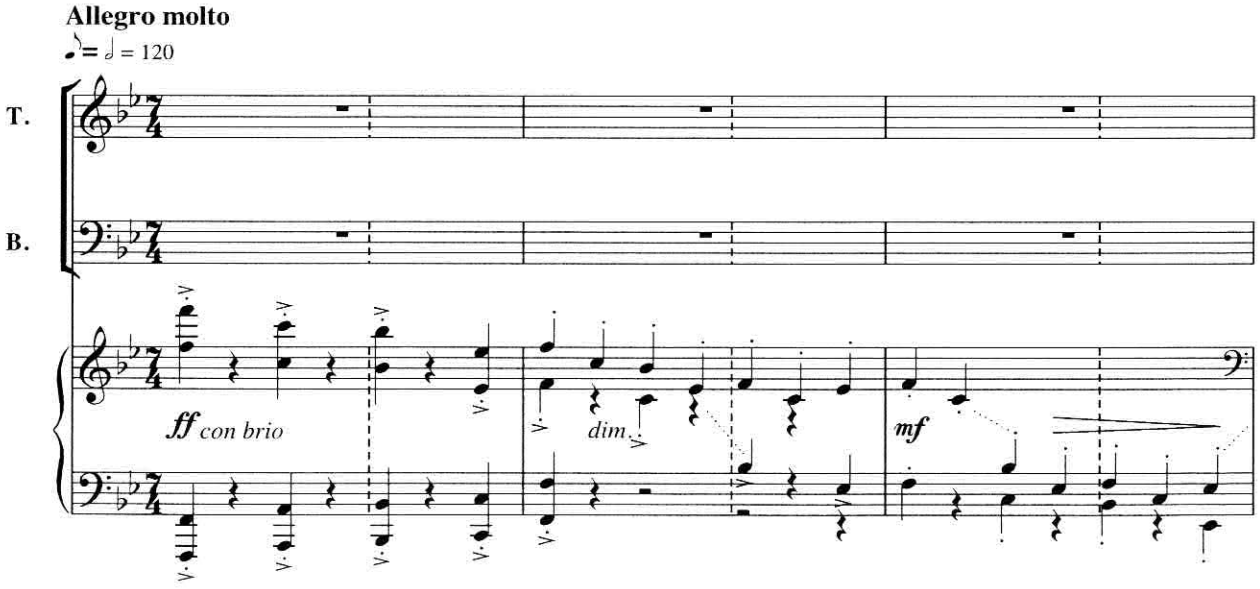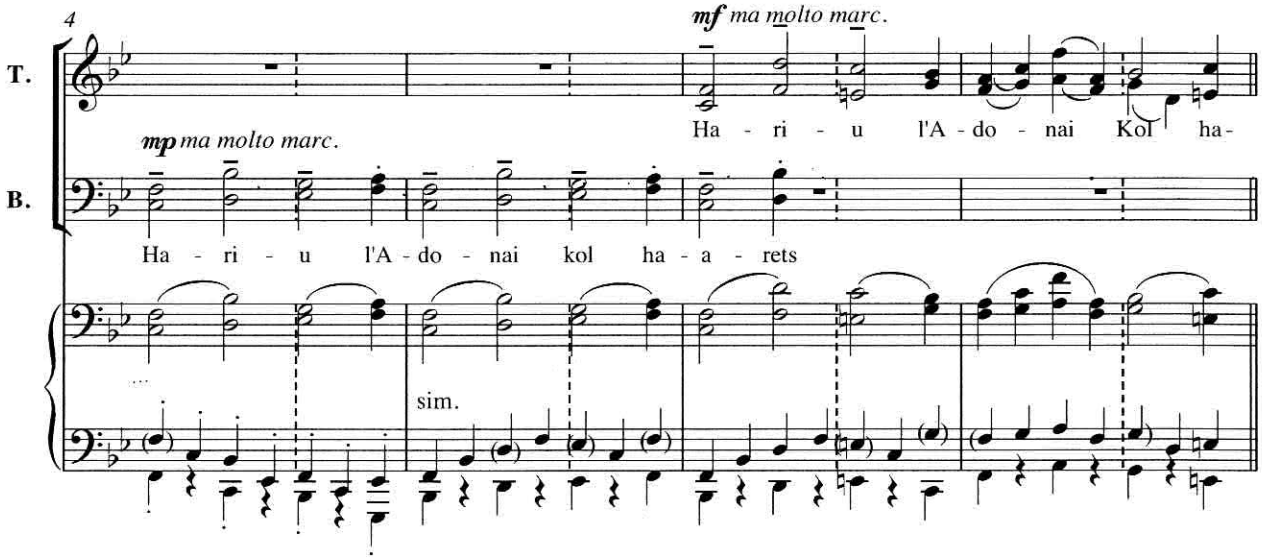

b)

Chichester Psalms

L. Bernstein

Sarežģītas metroritmiskās struktūras atsevišķās epizodēs jaukta metra ietvaros sastopamas 20., 21.gs. orķestra literatūrā.11/4 (11/8) diriģēšanā ir viens no grūtākiem taktsmēriem, reti sastopams dalītais, biežāk *alla breve*, ko diriģē pēc četrdaļīgas vai piecdaļīgas shēmas:

3+2+3+3,
3+3+3+2,
2+2+2+3+2,
3+2+2+2+2 vai citās kombinācijās;

8/8 lēnā tempā *četrinieka* figūrā tiek dublēts katrs mājiens. Ātrākā tempā parastākais variants ir 2+2+2+2 un to diriģē *uz četri.* Taču sastopamas arī netradicionālas metriskās struktūras: 2+3+3, 3+2+3 vai 3+3+2, kad pamatā jālieto *trijnieka* taktsfigūra;

10/8 arī parasti *alla breve* simfoniskā mūzikā:

3+2+3+2 vai
2+2+3+3 un citi varianti

13/8 : 2+2

2+2
2+3 par pamatu ņemta 3/2 taktsfigūra